

Poutavá nespoutaná pout'

Příspěvek do soutěže o cenu Vladimíra Jochmanna

Mgr. Jan Jícha
Gymnázium Jana Keplera (GJK)
Parléřova 2, Praha 6

Tento příspěvek nebyl podpořen žádnou cenou ani grantem.

Na úvod a na vysvětlenou

Za roky práce ve školství (český jazyk a literatura na gymnáziu), sledování reakcí studentů na různé metody výuky a také dlouhodobých výsledků různých přístupů se mi jako neefektivnější osvědčila koncepce, jejímiž stěžejními aspekty jsou:

- A) Mezioborový přesah
- B) Přesah látky do života
- C) Historický přesah
- D) Duchovní přesah

Z toho vyplývá, že hlavním vodítkem je mi maximální propojení teorie s praxí, jdoucí mnohdy jak za hranice školy samé, tak i za hranice současného paradigmatu. Bylo řečeno, že „teorie bez praxe je zbytečná, praxe bez teorie nebezpečná“ (G. Ohsawa) a tímto heslem se řídím daleko více než poučkami jakýchkoli jiných existujících pedagogických koncepcí.

1.

ČJL a jiné obory

Dále uvádím jako příklad několik hodinových plánů literární výchovy na vyšším všeobecném gymnáziu, jež výše uvedené body ilustrují.

1.1. ČJL + dějepis, zeměpis, sociologie

Edda

Plán dvou hodin

Do 6. Zahřívací kolo: Co víme o starých Skandinávciích?

Brainstorming – Vikingové, Normani, Varjagové; Viking Viki, drakkary, rohaté helmy aj. stereotypy. Medovina a opilství jako „komunikace s bohy“.

Původ slov „viking“, „norman“, „Norsko“, „Island“, „Grónsko“. Pojmy: etymologie, toponomastika, toponymum, etnonymum.

6.-12. Historický kontext

Jižní Skandinávie jako pravlast Germánů.

Byli všichni staří Skandinávci či aspoň většina z nich obávaní dobyvatelé? Hospodářství a zemědělství staré Skandinávie, chov ovcí, cena dřeva, vlny, lodí a plachet.

Severští Germáni a politika – klany, jarlové, první parlamenty (althing, storting).

Odkaz: F. G. Bengtsson: Zrzavý Orm, T. T. Haugerová: V zajetí Vikingů

12.-18. Kulturní kontext

Křesťanství (mj. i dle Bengtssona)

Jazyk a písmo – runy (ukázka)

Společenské postavení skaldů (srv. s postavením českých básníků v době nár. obrození až po J. Vrchlického a A. Jirásku)

První evropská literatura psaná národním jazykem

18.-25. Četba textů

Ragnarok (Vědmína píseň), Výroky Vysokého aj. Termíny: Aliterace, náslovný rým.

Malá ukázka:

Výroky Vysokého

Břímě lepší nemá

bdělý poutník,

*než je rozum a rozvaha.
Nic hůře na cestě
nedělá hlavě
než přemíra pití.*

25.-33. ' Co nám to připomíná?

Detekce konkrétních motivů známých z jiných mytologií, náboženství a příběhů. V tomto případě např. biblické knihy Kazatel a Přísloví, Bhagavadgíta, Tao te ťing aj.

33.-34. ' Prozaická Edda

Snorri Stúrlusson (velmi stručně, 13. stol., učebnice pro básníky, paralela: Lope de Vega, E. A. Poe aj. traktáty o tom, jak psát správně poezii)

34.-40. ' Digrese: Komu patří žena?

Termín: patronymikum. Princip tvorby severogermánských příjmení, výjimečnost islandštiny – dodnes živý starý systém. Srv. s ruštinou. V případě zájmu a dostatku času možná odbočka k diskusi o českých ženských příjmeních, jejich oprávněnosti a etičnosti – jen v tom smyslu, že příjmení na –ová v čj. nejsou zase taková anomálie. Srv. se slovan. jaz., litev. aj.

40.-45. ' Edda v kontextu

Význam Eddy pro skandinávské písemnictví. Její místo mezi hrdinskými zpěvy Evropy – na cestě od mytologie a bájí přes historicky hodnověrnější skladby (Píseň o Rolandovi) až k takřka faktograficky věrným (Píseň o Cidovi). Zmínka o finském eposu Kalevala a ruském Slovu o pluku Igorově, bez podrobností, ukázek a spekulací.

Následující hodina

Do 10. ' Germánská mytologie

Brainstorming – které známe mytologické postavy? Které bohy? Čím se vyznačují? Walhalla a kdo do ní může (muž hrdina a žena rodička) – odbočka k diskusi o významu hrdinství a mateřství – u studentů vyšších ročníků (na našem gymnáziu se mytologie a hrdinské zpěvy probírají ve 3. roč./septimě) to už bývá diskuse vrstevnatá a plodná.

10.-15. ' Eddická inspirace

Fantasy literatura. Srovnání příběhů eddických hrdinů a historicky doložených vikingů s fiktivními postavami fantasy (Hobit aj.). J. R. R. Tolkien, jeho studia starogermánských jazyků a textů. Termín: autorský mýtus.

15.-20. ' Diskuse: Čím přitahuje fantasy?

Může zahrnout opakování některých základních pojmů naratologie: příběh, děj, postava, prostředí; mýtus, epos, hrdinský zpěv, rytířský epos, román.

20.-25. ' Severská mytologie stále živá

Vztah moderních severských národů k vlastní mytologii, eddickým příběhům a postavám. Výklad vyústí k představení moderního finského románu *Ne před slunce západem* (o vztahu fotografa Mikaela a raněného trolla). Pojmy: fantastika, magický realismus.

25.-35. ' Četba

J. Sinisalo: Ne před slunce západem

35.-45.´ Diskuse o aktuálních tématech

Kniha vzbudila značný rozruch, byla oceňována a překládána. Zabývá se stereotypním vnímáním jinakosti, xenofobií, postavením žen apod. Návaznost na mytologický substrát je evidentní, žhavá současnost ještě více. V čj. navíc kniha vyšla ve feministickém nakladatelství OWP.

Vyústění obou hodin a možné závěry:

- Skuteční vikingové se podstatně lišili od těch komiksových, jak podobou, tak i kulturní úrovní.
- Eddické zpěvy jsou nejen základem germánských literatur, ale také klíčem k moderní fantasy, zejména Tolkienovu dílu.
- Severské národy dodnes pohlíží na některé nadpřirozené jevy jako na víceméně skutečné, bez ohledu na své vzdělání či náboženství. Úcta k přírodě a sepětí s ní je jim dražší než později importované doktríny.
- Stereotypní vnímání čehokoli, ať už historické skutečnosti (vikingové) nebo nadpřirozených jevů (trollové) nás může uvést na scestí, ochudit nás, ale také poškodit či urazit někoho jiného. Jako lidé moderního věku a speciálně gymnazisté bychom spíše měli sestupovat ke kořenům než klouzat po povrchu.

1.2. ČJL + dějepis, politologie

Ernest Hemingway

Plán dvou hodin

Do 15.´ Četba

E. Hemingway: Che ti dice la patria

Třídílná povídka z fašistické Itálie před válkou, tři setkání zahraničních turistů s místními obyvateli notně pozměněnými novou společenskou atmosférou.

15.-20.´ Povídka

Definice pojmu, příklady z dřívější četby. Specifika povídky E. H. (Chybějící kontext, začátek *in medias res*, drobnokresba, podstatné věci mezi řádky, bez klimaxu a pointy.

20.-25.´ Citát a diskuse

Konec povídky: „Přirozeně jsme na tak krátké cestě neměli možnost pozorovat, co se v této zemi a s lidmi děje.“

Co tím chtěl říci? Není pravý opak pravdou? Termín: ironie.

25.-35.´ Historický kontext

Fašismus. Původ slova. Základní aspekty. Fascinace tímto proudem mezi umělci (T. Marinetti, J. S. Machar...).

35.-45.´ Režim a lidé

Působnost ideologie a totalitního režimu na lidskou psychiku, chování, povahu. Zpět k úvodní povídce, vyhledání povahových rysů „nových Italů“ (drzost, oprsklost, nadřazenost, hrabivost...). Srovnání s působením komunismu na povahu Čechů, dědictví totality v nás.

Následující hodina

Pamflet

Do 5. ' Vztah fašismu a nacismu

Zásadní rozdíl: v nacistickém Německu skutečně zavládl řád, kdežto ve fašistické Itálii chaos.

5.-25. ' Četba textu

Luis de Bernières: Mandolína kapitána Corelliho, 35. kapitola:

Pamflet rozšiřovaný po ostrově pod názvem ,Věř, Bojuj a Poslouchej', fašistickým to heslem

25.-40. ' Dojmy

Styl textu. Satira, ironie, sarkasmus, hyperbola/nadsázka, karikatura. Propaganda a antipropaganda. Kult osobnosti.

Příběh tohoto románu (někteří studenti nejspíš viděli film), zejm. srovnání chování Němců a Italů na okupovaných územích.

40.-45. ' Historická próza

Definice pojmu, čtenářské zkušenosti. Beletrie jako zdroj historických informací – zpět k příkladu Hemingwaye a Berniéra.

1.3. ČJL + dějepis, náboženství, angličtina, etika, ba i tělocvik

Beatnici

Plán jedné hodiny

Do 3. ' Četba textu

L. Ferlinghetti: Hlasitá modlitba

Otče náš jenž spíš na nebesích

obrat' se v rakvi své

než svět se změní

V řít' grázlovství ponořena

je vůle tvá

prd platná v nebi

jako na zemi

V chlév náš zdejší dej se vést

alespoň třikrát denně

a odpusť nám naše skopičiny

neboť i my odpouštíme

všivárny hříšníkům

A neuved' nás v podroušení

příliš často ve všední dny

ale zabav nás

pomocí chleba a her

a měn

3.-8. ' Diskuse

Co člověka vede k tomuto druhu nihilismu, cynismu, rouhání?

8.-15. ' Historický kontext

Poválečná hospodářská situace v USA, země svobody a snů, ekonomický boom, blahobytná generace. Vzpoura mládeže proti stereotypně vyznávaným hodnotám, povrchnímu náboženství, materialismu.

15.-17. ' Vzpomenete si na otčenáš?

Otčenáš jako spojovací článek různých variant křesťanství.

Najděte hlavní rozdíly. Zkušenost ukazuje, že nejnápadněji na žáky působí:

- Otec na nebesích spí, dokonce v rakvi
- Místo chleba chlév
- Neuved' nás v podroušení
- Chléb a hry

18.-25. ' Jazykový kontext: Jak to bylo v originále?

Jelikož báseň je plná slovních hříček, nelze pominout originální verzi a hříčky v ní, např. *Lord's Prayer* > *Loud Prayer, our daily bread* > *our daily dread* atd. Diskuse o překladu, pojem: substitute. Přesný význam českého verše „chléb náš vezdejší dej nám dnes“, vezdejší = každodenní. Aramejský originál otčenáše – jen na ukázkou tentýž verš s chlebem: *hav lan lachma d'sunkanán laomána*. Diskuse o překladu: posun a omezení významu (*lachma* má mnohonásobně širší význam než jen „chléb“, včetně duchovních významů „vhled“ či „pochopení“). Odkaz: N. D. Klotz: Aramejský otčenáš

25.-30. ' Diskuse: Co se stalo s náboženským textem od jeho vzniku dodnes a proč?

Vyjadřuje modlitba Otčenáš skutečně to, co v době Ježíšově? Nevytratil se z ní značný kus ducha (či Ducha), pokud se z duchovně-hmotných pojmů staly jen pojmy hmotné?

Variace úvodní otázky: Je Ferlinghetti skutečně rouhač a cynik, nebo v podstatě jen předjímá a hyperbolizuje vývoj lidského myšlení směrem k adoraci hmotného majetku? Nevyjadřuje „chléb náš vezdejší“ či „our daily dread“ opravdověji každodenní touhu Američana 50. let, tak jako „chléb, tj. potrava každodenní“ se během staletí postupně mění v hlavní zájem euroamerického lidstva vůbec?

30.-35. ' Historický kontext: Chléb a hry

Juvenalis: Satiry (cca 100 n.l.) > *panem et circenses* – Poskytni lidu chléb a hry, tj. lacinou stravu a zábavu, a tvá vláda je neotřesitelná. Diskuse o povrchnosti a hodnotách nejen v období dekadence Římské říše, ale také v současnosti (Babišovy koblihy, předvolební guláše, výroční ohňostroje, obří obrazovky přenášející hokejová utkání...).

35.-36. ' Zmínka o orig. znění: *Thine is the wisdom and power and glory*

Hříčka s *wisdom* (Nošení paruky? Skrývání nedostatků? Úprava fasády navenek?)

36.-40. ' Zpátky k tématu: Beatnici

Vzpoura proti blahobytu. Povrchový cynismus, vnitřní touha po duchovních hodnotách, jejich dosahování prostřednictvím drog (LSD, heroin aj.), viz *Ferlinghetti: Skryté významy věcí*. Oproštění od materiálu a hledání „skrytých významů“ předznamenalo filozofii *hippies*, spolu s jejich únikem ze světa rodičovské civilizace, příklonem k orientálním naukám, životu v přírodě, vegetariánské stravě, neukotvenosti, volné lásce, drogám.

Specifikum L. Ferlinghettiho – větší zájem o společenské dění a politiku.

40.-45. ' Co vy na to?

Diskuse o hodnotách dnes. Přehodnocování pojmů a rolí.

Je nám dnes hnutí beatníků či hippies sympatické? Byla to užitečná, smysluplná vzpoura? Nesou jejich verše ještě dnes autentické poselství?

45. min. ' Co po nich zbylo?

Bez ohledu na to, jestli nám tato literárně-historická epocha ještě něco říká, je jedna věc, která se z ní dochovala dodnes a jejíž význam spíše narůstá než mizí: *horské kolo*.

1.4. ČJL + hudební výchova

V různých ročnících a v různé fázi výuky včetně např. suplovaných hodin ve třídách, které jinak běžně neučím, využívám píseň *D-ktát*. Žáci dostanou nakopírované texty, poslouchají jednoduchou melodii s kytarou a doplňují chybějící písmena. Za hodinu se stihne přezpívat dvakrát a pak i opravit. Záměrně jsou v textu některá místa dvojznačná a jedno úplně neřešitelné.

2. Zahraniční cesty

Jako bývalý průvodce turistů na zahraničních zájezdech využívám tohoto know-how a každoročně pořádám pro studenty jednu cestu po Evropě. Navštívili jsme už Španělsko, Pobaltí, Norsko, Skotsko a bývalou Jugoslávii, další země jsou v plánu. Cesty jsou nízkonákladové, program je pokaždé sestaven s ohledem na možnosti, věk a zájmy účastníků – relativně náročné cestování, spartánský styl, odměnou za to ale návštěva i nejdlehlších a ne-turistických míst (Lofoty, Vnější Hebridy, Gibraltar, Stara Planina, lotyšské bažiny...), řady památek UNESCO, případně míst méně známých, avšak výrazně formujících národní identitu dotyčné oblasti (litevské Kernave, srbský klášter Studenica či římské město Feliks Romuliana, Coventry, norský Stiklestad atd.). K tomu se vždy pojí několik dnů s možností aktivního sportovního vyžití, případně odpočinku (nemusím podotýkat, že většina účastníků vždy vyrazí do akce – přechod N.P. Rago, výstup na Triglav, Midžor či Ben Nevis, splutí lotyšské řeky Gauja na kánoích...).

Kdekoli to jde, zapojujeme do programu i dobrovolná vystoupení, jež program oživují a zároveň zživotňují historii, kterou poznáváme v tzv. „památkách“. Na fotografii jsou naši studenti ve městě Mérida, kde v osmnáct set let starém amfiteátru sehrávají scénu z *Radúze a Mahuleny*. Šlo hlavně o akustický zážitek ostatních padesáti účastníků rozsazených po hledišti a bez problémů vnímajících každé, i potichu pronesené slovo až do zadních řad.

J. Zeyer na antické scéně

Jiným příkladem může být pěší výprava do raigardských lesů a mokřadů kolem litevského Druskininkai po stopách národního malíře M. Čiurlionise, který právě zde namaloval svůj slavný triptych *Raigardo slėnis* (viz obr.). Jako informace z dějin umění (nejmž litevského) poněkud nezajímavé, jako turistický zážitek spojený s překonáním dvou kilometrů močálu po plovoucích kládách a několikerým broděním potoků to však vstoupilo do studentské mytologie.

Odtud byl jen krůček k výkladu o *Válce po válce*, krutém období pobaltských dějin 1945-1956, kdy právě v těchto místech operovali litevští partyzáni bojující proti ruským okupantům. Následovala i návštěva „skansenu komunismu“ Grūto parkas, o muzeu KGB ve Vilniusu nemluvě, i když pro tuto „atrakci“ se rozhodla jen menšina výpravy.

Telegraficky zmíním další podobné akce, kdy se podařilo propojit cestování a turistiku, živou historii a literární výchovu:

- španělská vesnice Fuente Ovejuna se studentským přednesem závěrečné scény známého dramatu Lope de Vegy, v níž se celá vesnice přiznává ke kolektivní vině.
- skotské Highland Games v Taynuiltu – nejprve výklad o pohnutých dějinách a vztazích Anglie a Skotska, o zákazu nošení zbraní a z něj vyplynuvší potřeby měřit si síly jinak než v soubojích, o vzniku a popularitě skotských her; filmy Statečné srdce a Rob Roy promítnuté v autobuse, s náležitým uvedením do souvislosti i s nutnou korekcí ve smyslu historické věrohodnosti; a pak už samotné hry, na nichž se naši studenti zúčastnili všech „open“ disciplín, v některých případech i získali různé ceny a odjížděli bohatší nejen o výhry ve sportu a v tombolách, ale především o zážitek propojující dávnou historii se současností, k jakému u nás nepřijdou.
- Klajpeda – před příjezdem do města jsem všem přečetl fejeton K. Poláčka o Klajpedě, z něhož vyplývá, že Poláček vůbec neměl tušení, co to Klajpeda je, ale podle jména si ji představil jako „odpornou, kolozubou babici, která si stejně nezaslouží nic lepšího, než aby ji povstalci bombardovali“. Následoval poněkud již serióznější výklad o klajpedském povstání a o etnicko-politické situaci v pobřežní části Litvy mezi válkami.

Horský nocleh v Norsku

Z trajektu do vozu (Sassnitz)

Ráno na ostrově South Uist

Hebridské megalitické stavby

Tým GJK na skotských hrách

Beseda s českými pamětníky v Srbsku

Krajanská večeře

Nocleh v jižním Srbsku

Suši pro všechny

Služba v kuchyni

Nocleh ve škole – Vilnius

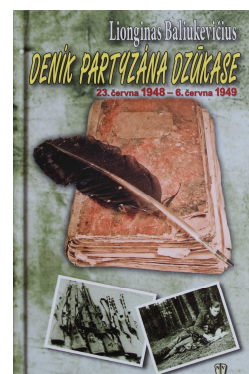
Opouštění Rovensko (Banát)

2.1.1. Doporučená četba

Na každý zájezd vozím i malou příruční knihovnu, z níž pak půjčuji knížky studentům. Tato praxe se stala natolik známou a oblíbenou, že se mě přihlášení už během jara ptají, co si mají před zájezdem přečíst, ba dokonce mě žádají o seznam, i když se zájezdu nemohou zúčastnit.

Nikdy nejde o soupis klíčových literárních děl, protože ta by na zájezdě ani před ním nikdo nečetl. Jde o tituly populárně naučné, cestopisné, dějepisné, zábavně „etnografické“ a svým způsobem se dá říci, že jejich uvedení v „seznamu četby na zájezd“ je pro studenty zárukou, že se jim budou líbit.

V případě Litvy či Srbska byl výběr titulů atraktivních pro mládež hodně omezený, což byl jeden z důvodů, proč jsem se rozhodl přeložit litevskou knihu *Deník partyzána Dzūkase* (vyd. Naše vojsko 2013). Jde o deník osmnáctiletého intelektuála, který se stane velitelem partyzánského oddílu a vydavatelem ilegálních novin. Kniha se hodí jak k tématu moderní historie, tak i k žánru deníkové literatury a samozřejmě také k posílení povědomí o poválečných dějinách baltské oblasti, v mnohém podobných těm našim.

2.2. Exkurze a výlety

O tomto tématu se příliš rozepisovat nebudu, neboť se domnívám, že můj přístup v této věci není nikterak poučný ani inovativní. Stejně jako mnozí jiní učitelé vnímám jako přínosné, když se občas výuka odehraje mimo školní budovu, a v rámci možností podnikám různé jedno- či vícedenní výpady. Od prostého přesunu třídy z mateřské budovy na Pohořelci směrem na Malou Stranu, kde proběhl referát a výklad na téma Povídek malostranských (celá akce i s cestou se vešla akorát do jedné vyučovací hodiny) po celodenní výlety, např. do Čapkovy Strže, spojené jako obvykle i s možností sportu a turistiky – část studentů přijela na kole, část se pod mým vedením vrátila do Prahy přes brdské Hřebeny. V zahradě na Strži proběhl i jeden čapkovský referát.

Oblíbené jsou také výpravy do rumunského Banátu, které buď přímo pořádám, nebo se účastním výprav jiných kolegů. Živá historie je zde na dosah, mnozí studenti se poprvé v životě ocitnou v situaci omezených hygienických možností, ale také srdečnosti,

pohostinnosti a skutečného jídla. Během pěších přechodů mezi jednotlivými českými vesnicemi si mnozí sáhnou na dno sil a i po jediném týdnu v těchto podmínkách začnou méně mluvit, více naslouchat, více šetřit síly a vůbec do jejich duševních obzorů ve zvýšené míře pronikne pokora.

Kdo má hluboký zájem o duchovní rozvoj a je mu blízká má snaha uvolňovat učební látku z pout materialismu, může se mnou vždy na Velký pátek absolvovat pouť na Svatou Horu do Příbrami. Z místa mého bydliště je to 30 km, jde se brdskými lesy od rána do odpoledne, bez soutěžení a bez jídla. Zážitky jsou silné a někteří účastníci se vracejí opakovaně, ať už *pietatis causa*, nebo pro sportovní výkon.

Kromě školních nebo kvazi-školních akcí zvu studenty na různé neformální akce, jako jsou třeba lesní či polní brigády. V této souvislosti asi nepřekvapí, že jsem od své maturitní třídy na konci společného čtyřletého studia nedostal darem let balónem, ale koně.

3. Závěrem

Nazval jsem svůj příspěvek „Poutavá nespoutaná pout“, neboť právě takto chápu smysluplné gymnaziální vzdělávání: jako pout, která by měla mladého člověka osvobodit ze služby jakémukoli dogmatu či paradigmatu, nabídnout možnostem jeho intelektu prostup do praxe a také ho v dostatečné míře zabavit, aby měl chuť putovat dál.

Děkuji za pozornost a čas, jež jste mému příspěvku věnovali.